

REIKALAVIMAS ATLYGINTI NUOSTOLIUS DĖL PIKтнаUDŽIAVIMO CIVILINIU PROCESU

Aurimas Brazdeikis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, 1 rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 70
El. paštas: Aurimas.Brazdeikis@tf.stud.vu.lt

Šiame straipsnyje autorius analizuoja reikalavimą atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu (Civilinio proceso kodekso 95 str. 1 d.), bei argumentuoja, kad šis reikalavimas visų pirma yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio. Atsižvelgdamas į šią išvadą, autorius aptaria su šio reikalavimo nagrinėjimu teisme susijusius procesinius aspektus.

In this article the author analyses a claim for reimbursement of damages inflicted by the abuse of civil procedure (Article 95, paragraph 1 of Civil Procedure Code) and argues that this claim is first of all of substantive (material) legal nature and character. Based on this inference, the author considers procedural aspects of dealing with it.

Įvadas

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso [1] (toliau – ir CPK) 7 straipsnio 2 dalyje byloje dalyvaujantys asmenys įpareigojami procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai ir nepiktnaudžiauti jomis. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis kaip neteisėtas veiksmas (neveikimas) gali sukelti įvairaus pobūdžio neigiamus teisinius padarinius [11, p. 19]. Tačiau CPK 95 straipsnyje „Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės“ *expressis verbis* paminėti tik du iš jų. CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatyta galimybė reikalauti atlyginti nuostolius, o pagal šio straipsnio 2 dalį teismui suteikiama teisė skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu. Pažymėtina, kad šiame įstatymo straipsnyje įtvirtintas

teisinis reguliavimas išsiskiria lakoniškumu. Įstatyme apsiribojama vos keliais sakiniais, neskiriant daugiau dėmesio procesiniams šių kovos su piktnaudžiavimu procesu priemonių įgyvendinimo klausimams aptarti. Todėl natūraliai kyla išsamesnio tyrimo poreikis. Juo labiau kad teismų praktika šiuo klausimu nėra nuosekli.

Taigi šio straipsnio tikslas – aptarti CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatytos galimybės reikalauti atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, teisinę prigimtį, išanalizuoti procesinius jos įgyvendinimo aspektus¹ bei, atsižvelgiant į gautus rezultatus, pateikti teismų praktikos

¹ Pažymėtina, kad, siekiant tyrimo nuoseklumo, baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo šiame darbe autorius neanalizuoja. Tai ketinama padaryti artimiausiose savo publikacijose.

įvertinimą, probleminių klausimų sprendimo variantus.

Reikia pripažinti, kad Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje minėtiems klausimams dėmesio skirta nedaug. Aptariant piktnaudžiavimą procesu civilinio proceso vadovėliuose paprastai apsiribojama bendrais teiginiais [20, p. 197–198] arba iš esmės vien teismų praktikos citavimu [16, p. 373–388]. R. Simaičio monografijoje „Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese“ [26, p. 333–338], taip pat Civilinio proceso kodekso komentare [17, p. 241–242] nors ir pateikiama šiek tiek gilesnė, tačiau toli gražu neišsami ir ne visada nekvestionuotina šio teisinio instrumento analizė. Bandyimų šį klausimą analizuoti lyginant su užsienio valstybių civilinio proceso nuostatomis apskritai nėra. Teismų praktikos (ypač Lietuvos Aukščiausiojo Teismo) piktnaudžiavimo procesu srityje taip pat negausu, o dar 2004 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pateikta rekomendacija [29, p. 285], kurioje išdėstyta teismo pozicija dėl prašymo atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu teisinės prigimties, šio straipsnio autoriui kelia didelių abejonių.

Šio tyrimo aktualumą, be to, kas jau paminėta, lemia ir tai, kad 2009 m. lapkričio 11 d. nutarimu Nr. 1464 [3] Lietuvos Respublikos Vyriausybė pateikė Lietuvos Respublikos Seimui Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektą [4], kuriame, be kita ko, siūloma atitinkamai keisti CPK 95 straipsnio 1 dalį. Šis projektas Seime dar nepriimtas, todėl Lietuvos teisinei visuomenei ir pačiam įstatymų leidėjui platesnė nagrinėjamo klausimo

analizė turėtų būti visapusiškai naudinga. Ji gali sukurti palankias sąlygas platesnei diskusijai apie sudėtingą ir nevienodai vertinamą draudimo piktnaudžiauti civiliniu procesu principą.

Šio darbo tikslams pasiekti, tyrimo šaltiniams analizuoti buvo kompleksiskai naudojami analitinis, sisteminis, teleologinis, loginis, apibendrinimo ir kiti mokslinio tyrimo metodai. Lyginamuoju metodu buvo pažvelgta į Austrijos, Belgijos ir kitų užsienio valstybių civilinio proceso nuostatas ir teisės taikymo praktiką, tuo remiantis padarytos atitinkamos išvados bei pateikti aktualių klausimų sprendimo variantai. Sisteminiu, analitiniu, loginiu metodais buvo analizuojamas egzistuojantis nacionalinis teisinis reguliavimas, teismų praktika bei atskleisti ir iširti probleminiai jų aspektai.

1. Reikalavimo atlyginti nuostolius teisinė prigimtis

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje nurodė, kad „CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu reiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius, kurie vienai ginčo šaliai atsirado dėl kitos šalies piktnaudžiavimo procesu, yra ne materialinio, o procesinio teisinio pobūdžio, kuris neatsiejamai susijęs su nagrinėjama civiline byla ir gali būti sprendžiamas tik toje pačioje byloje“ [29, p. 285]. Jokių detalesnių paaiškinimų, pagrindžiančių šią išvadą, minėtoje konsultacijoje nepateikta. Kaip rodo teismų praktika, teisinių argumentų, patvirtinančių minėtą teiginį, teismai nepateikia ir nagrinėdami konkrečias bylas [40]. Tačiau

ar tikrai reikalavimas atlyginti nuostolius, padarytus dėl piktnaudžiavimo procesu, yra tik procesinio teisinio pobūdžio? Atsakymą į šį klausimą bus pamėginta rasti trumpai apžvelgus užsienio valstybių praktiką.

Vokietijoje teisinis pagrindas reikalauti atlyginti nuostolius už piktnaudžiavimą procesu yra Vokietijos civilinio kodekso 826 straipsnis, kuriame nustatyta, kad asmuo, kuris priešingai geriems papročiams sąmoningai padaro žalos kitam asmeniui, privalo ją jam atlyginti [9]. Taigi šio reikalavimo esmė – ne civilinio proceso teisėje, bet materialinėje teisėje – deliktinės civilinės atsakomybės srityje, kurios normomis ir reglamentuojamos šio reikalavimo patenkinimo sąlygos [22, p. 888–892]. Jis gali būti pareiškiamas *priešieškiniu* (nagrinėjamoje byloje) arba kaip savarankiškas ieškinys naujoje byloje [10, p. 120].

JAV teisėje žinomi du deliktai, susiję su piktnaudžiavimu procesu: piktavališkas naudojimas civiliniu procesu (angl. – *malicious use of civil proceedings*) ir piktnaudžiavimas procesu (angl. – *abuse of process*). Taigi nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo, atlyginimas pripažįstamas deliktų teisės klausimu ir visų pirma analizuojamas šio teisės pošakio kontekste [24, p. 850–858]. Anglijoje atskiras piktavališko naudojimosi civiliniu procesu deliktas iš esmės nepripažįstamas, be kita ko, motyvuojant tuo, kad piktavališkais veiksmais padarytos žalos atlyginimas yra galimas remiantis kitais deliktais [15, p. 476]. Kita vertus, Anglijos teisėje žinomas piktnaudžiavimo procesu deliktas. Atsakomybė pagal jį atsiranda, kai civilinis procesas naudojamas neteisėtu netiesioginiu tikslu,

pavyzdžiui, kaip neleistinos prievartos priemonė reikale, nesusijusiame su ginču [25, p. 874].

Austrijoje [30, p. 24; 18, p. 1150–1151], Belgijoje [30, p. 50], Šveicarijoje [30, p. 299], Ispanijoje [30, p. 261–262] nuostolių atlyginimas už akivaizdžiai nepagrįsto ieškinio pareiškimą (piktnaudžiavimą teise kreiptis į teismą) taip pat sprendžiamas pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisykles. Belgijos teismų kodekso [6] 563 straipsnyje tiesiogiai minimas priešieškinyš dėl akivaizdžiai nepagrįsto ar piktavališko ieškinio, tuo aiškiai patvirtinant, kad toks reikalavimas suvokiamas kaip savarankiškas materialinis teisinis reikalavimas, kuris gali būti ginamas pareiškiant priešieškinių. Šią išvadą patvirtina ir ta aplinkybė, kad pagal Belgijos teismų praktiką pagrindinio ieškinio nepriimtumas neužkerta kelio iš esmės išnagrinėti priešieškinių, kuriuo reikalaujama atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius. Atsižvelgiant į Belgijos kasacinio teismo 1963 m. sprendimą, šie ieškinių yra laikomi visiškai nepriklausomais ir savarankiškais [19, par. 247].

Prancūzijos teisės doktrinoje teigiama, kad nuostolių dėl piktnaudžiavimo teise į kasaciją priteisimas buvo išimtinai civilinės atsakomybės klausimas, kol nebuvo pakeistas Naujojo civilinio proceso kodekso 628 straipsnis, nustatant, kad kasacinis teismas už piktnaudžiavimą procesu gali priteisti tik iki 3000 eurų kompensaciją. Nustačius šią ribą, pripažįstama, kad šis reikalavimas nebegali būti tapatinamas su civilinės atsakomybės institutu. Civilinės atsakomybės paskirtis ir pagrindinė funkcija – visiškai kompensuoti patirtus

nuostolius. Todėl kompensacijos dydžio apribojimas yra nesuderinamas su šia civilinės atsakomybės funkcija ir išskiria šį reikalavimą iš bendrųjų civilinės atsakomybės taikymo atvejų [13, par. 37]. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tam tikrų pinigų sumų už piktnaudžiavimą procesu priteisimas Prancūzijos civilinio proceso kodekse numatytas ne tik jau minėtame 628 straipsnyje, kuris yra išimtinai susijęs su kasaciniu procesu ir kasacinio teismo teisėmis. Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso [8] 32¹, 559 ir 581 straipsnyje taip pat minimas nuostolių už piktnaudžiavimą procesu atlyginimas². Šie straipsniai nuostolių sumos niekaip neriboja. Tad šiais atvejais sprendami dėl reikalavimo atlyginti patirtus nuostolius Prancūzijos teismai tiesiogiai remiasi Prancūzijos civilinio kodekso [7] 1382 straipsniu, įtvirtinančiu bendrąją deliktinės civilinės atsakomybės taisyklę – kiekvienas žmogaus veiksmas, kuris padaro žalą kitam asmeniui, įpareigoja asmenį, dėl kurio kaltės ta žala atsirado, ją kompensuoti³.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, užsienio valstybių praktika pakankamai vienoda – reikalavimo atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, prigimtis yra materialinė teisinė, jo esmė – deliktinės civilinės atsakomybės sritis.

Šiai minčiai iš dalies pritariama ir Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje.

² Pažymėtina, kad šie straipsniai, skirtingai nei naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 628 straipsnis, iš esmės yra skirti procesui pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose.

³ Pavyzdžiui, Prancūzijos kasacinio teismo Komercinio skyriaus 2009 m. kovo 31 d. sprendimas [38], Prancūzijos kasacinio teismo 3 Civilinio skyriaus 2009 m. balandžio 1 d. sprendimas [37].

R. Simaitis pažymi, kad „reikalavimas atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas materialinio teisinio pobūdžio reikalavimas. Pagal CK 1.137 straipsnio 1 ir 3 dalis žala, padaryta pažeidžiant draudimą piktnaudžiauti teisę į gynybą, atlyginama vadovaujantis deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis <...> Materialiuoju atžvilgiu atlyginimui už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis tiesiogiai taikomos CK normos, reglamentuojančios deliktinę civilinę atsakomybę“ [26, p. 334].

Nuodugnesnė Lietuvos teismų praktikos analizė atskleidžia, kad ir jie nuo savo pirminės pozicijos, kad nagrinėjamas reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo yra procesinio pobūdžio, pamažu nukrypo, nors tiesiogiai to dar nepripažino.

Visų pirma teismai išaiškino, kad reikalavimas atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytus nuostolius neprivalo būti reiškiamas toje pačioje byloje.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. rugpjūčio 9 d. nutartyje konstatavo, kad „motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos, tai yra turi būti išnagrinėtas kartu su civiline byla, tačiau įstatymas numato galimybę jį išnagrinėti ir atskiroje byloje. <...> apeliantas ir prie atskirojo skundo prisidėjęs tretysis asmuo teisę reikalauti atlyginti nuostolius, kilusius dėl, jų manymu, nesąžiningai pareikšto nepagrįsto ieškinio, gali įgyvendinti pareikšdami ieškinį bendrąja ginčo teisenos tvarka“ [41]. Tokią pat išvadą Lietuvos apeliaci-

nio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija padarė ir 2005 m. gegužės 5 d. [40], 2006 m. vasario 23 d. nutartyse [39]. Pastarojoje byloje teismas pažymėjo, kad ieškinys dėl piktnaudžiaujant procesu padarytų nuostolių atlyginimo gali būti pareikštas ir remiantis bendrosiomis CK normomis, reglamentuojančiomis nuostolių atlyginimą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija dar 2001 m. lapkričio 8 d. nutartimi suformulavo precedentinę taisyklę, pagal kurią išvestiniai iš pagrindinio materialinio teisinio reikalavimo civilinėje byloje procesinio teisinio pobūdžio reikalavimai, nesant specialios nuorodos įstatyme, negali būti savarankiško ieškinio naujoje byloje dalyku [35]. Taigi visi procesiniai klausimai, vadovaujantis proceso įstatyme nustatytais taisyklėmis, paprastai privalo būti išnagrinėti toje byloje, kurioje jie atsirado. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas minėtoje 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje nagrinėjamo reikalavimo procesinį teisinį pobūdį taip pat netiesiogiai grindė tuo, kad, kaip nurodyta minėtoje konsultacijoje, jis yra neatsiejamai susijęs su nagrinėjama byla ir gali būti sprendžiamas *tik toje pačioje* byloje. Taigi pripažinus, kad reikalavimas dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo yra grynai procesinio teisinio pobūdžio, neišvengiamai tektų daryti išvadą, kad tokio reikalavimo nepareiškimas bylos nagrinėjimo metu užkerta kelią jį kaip savarankišką reikalavimą pareikšti pasibaigus civilinei bylai. Tokia išvada ne tik prieštarautų minėtiems teismų

praktikos pavyzdžiams, bet ir būtų „mažų mažiausiai netoliaregiška“ [26, p. 337], nepateisinamai suvaržytų byloje dalyvaujančių asmenų teises, sumenkintų draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis veiksmingumą. Todėl teismų pozicija, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo gali būti savarankiško ieškinio dalykas, iš tikrųjų reiškia ne ką kita, o pripažinimą, kad šis reikalavimas vis dėlto nėra vien procesinės teisinės prigimties ir pobūdžio.

Reikalavimo atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytą žalą teisinei prigimčiai ir pobūdžiui jokios reikšmės negali turėti ir tai, kad jis, vadovaujantis CPK 95 straipsnio 1 dalimi, gali būti pareiškiamas bylos nagrinėjimo metu. Reikalavimo teisinis pobūdis ir prigimtis neturėtų priklausyti ir keistis priklausomai nuo to, jis pareiškiamas vykstančio teismo proceso metu ar ne. Antraip tektų daryti išvadą, kad ir priešieškiniu pareiškimas yra procesinio teisinio pobūdžio, nes priešieškinyje visada pareiškiamas ir išsprendžiamas jau pradėtoje civilinėje byloje.

Tai, kad aptariamų nuostolių atlyginimas minimas civilinio proceso įstatyme, taip pat niekaip jo teisinės prigimties neatskleidžia ir nepagrindžia. Nemažai proceso teisės normų yra ir Civiliniame kodekse [16, p. 111–112] – materialinės teisės šaltinyje, tačiau nuo to jos netampa materialinės teisės normomis ir jokių materialinių teisių nesuteikia. Be to, žalos atlyginimas minimas ir kituose viešosios teisės aktuose⁴, bet vien dėl šios priežasties jis netampa tos teisės šakos teisinės prigimties.

⁴ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo [2] 32 straipsnis.

Mūsų nuomone, teisinio reikalavimo (plačiuoju požiūriu) pobūdį nulemia ne jo pareiškimo laikas, kontekstas ar tokio reikalavimo nagrinėjimo procesiniai niuansai. Nederėtų pamiršti, kad civilinio proceso dalykas pirmiausia yra teismo, byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių procesinė elgsena, jų teisių įgyvendinimas ir pareigų vykdymas nagrinėjant civilines bylas. Proceso teisė nusako, kaip apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę teisę ir užtikrinti jos įgyvendinimą (vadinamoji apsauginė teisė). O materialinė teisė apibrėžia, ką asmuo gali ar privalo daryti (vadinamoji reguliuojamoji teisė) [20, p. 22]. Reikalavimo teisiniui pobūdžiui nustatyti svarbu tai, kokia yra šio reikalavimo teisinė prigimtis, kokiomis teisės normomis – materialinės ar proceso teisės – remiantis jis pirmiausia sprendžiamas iš esmės⁵. Taigi procesiniai reikalavimai (plačiuoju požiūriu) turėtų kilti iš pačių proceso teisės normų, proceso esmės, jo logikos ir būti sprendžiami prioritetiškai vadovaujantis proceso įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis, reglamentuojančiomis proceso dalyvių procesinę elgesį. Be to, jie turėtų būti tiesiogiai susiję su procesinėmis teisėmis, padėti įgyvendinti ir (arba) apginti procesines teises. Jie neturėtų būti vien savarankiškų materialinių teisių gynimo procesine forma, nes tai ištrintų bet kokias ribas tarp materialinio ir procesinio teisinio pobūdžio reikalavimų, kurie, kaip rodo teis-

⁵ Tai patvirtina ir atstovavimo išlaidų priteisimo klausimo analizė, kurią atliko Lietuvos Aukščiausiasis Teismas minėtoje AB „Kasyba“ [35] byloje. Teismas šioje byloje padarė išvadą, kad reikalavimas dėl atstovavimo išlaidų atlyginimo yra reglamentuotas proceso teisės normų ir gali būti iš esmės išsprendžiamas taikant būtent proceso teisės normas (kai kurias ir pagal analogiją).

mų praktika, civiliniame procese traktuojami nevienodai⁶.

Akivaizdu, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu, net ir pareikštas nagrinėjamoje civilinėje byloje, nagrinėtinas ir sprendimas dėl jo esmės (tenkinti ar atmesti) priimtinas remiantis materialinės teisės normomis, reglamentuojančiomis deliktinę civilinę atsakomybę. CPK įtvirtinto teisinio reguliavimo šiam klausimui išspręsti aiškiai nepakanka. Proceso įstatyme visiškai neaptariama nuostolių, minimų CPK 95 straipsnio 1 dalyje, samprata, nenurodoma jų apskaičiavimo taisyklių, neapibrėžiama to, koks turi būti šių nuostolių ir piktnaudžiavimo procesu kaip teisei priešingo veiksmo (neveikimo) ryšys, neaptariama kitų bendrųjų šio reikalavimo tenkinimo sąlygų, senaties terminų ir iš esmės apsiribojama pateikiant kelis piktnaudžiavimo procesu pavyzdžius. Pažymėtina, kad nors piktnaudžiavimo procesu teisiniai padariniai nustatyti CPK skyriuje „Bylinėjimosi išlaidos“, reikia pripažinti, kad iš esmės sprendžiant piktnaudžiavimo procesu nuostolių atlyginimo klausimą, bendrosios bylinėjimosi išlaidų paskirstymą reglamentuojančios taisyklės negali būti taikomos net ir pagal analogiją. Bylinėjimosi išlaidų paskirstymo pagrindinis principas – „pralaimėjęs moka“ – šiuo atveju akivaizdžiai netinkamas, nes piktnaudžiauti procesu gali ir byla laimėjusi šalis. Pabrėžtina, kad ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškiai

⁶ Pavyzdžiui, laikomasi pozicijos, kad procesiniai reikalavimai neapmokestinami žyminiu mokesčiu, jie, kaip minėta, paprastai turi būti išsprendžiami nagrinėjamoje byloje, jiems netaikomi bendrieji ieškiniui keliami reikalavimai, neturėtų būti taikomas ieškinio senaties terminas ir pan.

pripažįsta, jog „CPK 95 straipsnio 1 dalies taikymas reiškia deliktinės atsakomybės taikymą, kuris galimas tik esant sąlygoms, nustatytoms CK 6.246 – 6.249 straipsniuose (neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys ir žala)“ [32]. Taigi, tiek bet kuriuo kitu ieškiniu, tiek reikalavimu dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, prašoma apginti materialinę teisę, šiuo konkrečiu atveju – teisę reikalauti padarytos žalos atlyginimo.

Reikalavimo atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytus nuostolius teisinio pobūdžio negali nulemti ir tai, kad jie atsiranda dėl veiksmų (neveikimo) naudojantis procesinėmis, o ne materialinėmis teisėmis. Pagal Lietuvos civilinę teisę teisinių santykių, iš kurių kyla žala, sritis reikalavimo dėl šios žalos atlyginimo prigimčiai nėra teisiškai reikšminga. Civilinė atsakomybė gali kilti ir dėl teismo procesinių veiksmų (CK 6.272 str.), ir dėl viešojo administravimo institucijų neteisėtų veiksmų (CK 6.271 str.), bet dėl to jos taikymas netampa atitinkamai civilinio proceso ar administracinės teisės reguliavimo dalyku. Abiem minėtais atvejais pati teisė reikalauti žalos atlyginimo išlieka materiali, reikalavimas dėl žalos atlyginimo, jo patenkinimo sąlygos ir toliau lieka civilinės teisės reguliavimo sritis, todėl ir jo pobūdis, prigimtis materialinė.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu yra materialinės teisinės prigimties, o tai šiuo atveju lemia ir materialinę teisinę jo pobūdį.

Žinoma, kalbėti, kad minėtas reikalavimas vis dėlto yra dvejopas [26, p. 333] – ir procesinis, ir materialinis – galima. Tačiau tik specifiniu ir pakankamai ribotu požiūriu.

Niekas negali paneigti, kad tam, jog šis reikalavimas būtų nagrinėjamas civilinio proceso tvarka, jis turi įgyti atitinkamą procesinę formą, turi būti įgyvendinamas laikantis civilinio proceso taisyklių. Kita vertus, lygiai taip pat ieškinys privalo būti pareikštas civilinio proceso įstatymo nustatyta tvarka. Tačiau ši aplinkybė dar nereiškia, kad ieškinys turi būti laikomas procesinio teisinio pobūdžio reikalavimu ta prasme, kokią Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ir jo pavyzdžiu žemesnių instancijų teismų praktika mėgino suteikti mūsų nagrinėjamam reikalavimui dėl nuostolių atlyginimo.

Mūsų nuomone, kalbėti apie nagrinėjamą reikalavimą kaip apie grynai procesinį teisinį, būtų galima tik visiškai atsakius susieti jo tenkinimą su deliktinės civilinės atsakomybės sąlygomis. Tačiau nei formuojama teismų praktika, nei teisės doktrinoje pateikiamas požiūris, nei atliktas tyrimas tokio radikalaus pokyčio nereikalauja. Asmenims turėtų būti suteikta teisė reikalauti, kad būtų taikoma deliktinė civilinė atsakomybė, jei proceso dalyviai piktnaudžiauja civiliniu procesu. Tai, autoriaus nuomone, šiuo atveju ir numatyta CPK 95 straipsnio 1 dalyje. Priešingas aiškinimas, t. y. CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatyto reikalavimo visiškas atskyrimas nuo deliktinės civilinės atsakomybės, nesiderintų su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, prieštarautų teisės doktrinoje dėstomoms mintims, be to, neatitiktų Lietuvos teisei ir lietuvių kalbai⁷ įprastos žodžio „nuostoliai“ sampratos, kuri paprastai siejama būtent su deliktine civiline atsakomybe ir patirta žala.

⁷ Pagal Lietuvių kalbos žodyną [21], nuostoliai – tai materialinė žala; praradimas, netekimas, nustojimas ko labai reikalingo, svarbaus, reikšmingo.

2. Kai kurie procesiniai reikalavimo atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu aspektai

Išvada, kad reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, yra materialinės teisinės prigimties, yra svarbi ne tik teoriniu požiūriu. Ji negali neturėti reikšmės ir civilinio proceso teisei.

2.1. Žyminis mokeskis

Visų pirma, laikant, kad reikalavimas atlyginti piktnaudžiaujant procesu padarytus nuostolius yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, susvyruoja minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje pateiktas išaiškinimas, kad toks reikalavimas neturi būti apmokestinamas žyminiu mokesčiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šią savo poziciją grindė būtent nagrinėjamo reikalavimo procesiniu teisiniu pobūdžiu.

Žinoma, labai norint būtų galima itikinti, kad CPK 80 straipsnis, nustatantis žyminio mokesčio dydžius, tarp procesinių dokumentų, kurie apmokestinami žyminiu mokesčiu, nemini reikalavimo atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu. Tačiau dar prieš tai turėtų būti labai atidžiai apmąstyta, ar tikrai yra verta „skatinti“ tokių reikalavimų pareiškimą juos neapmokestinant žyminiu mokesčiu.

Pagal galiojančią teisinį reguliavimą reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu gali būti pareikštas iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos. Taigi šia priemone gali būti kuo puikiau piktinaudžiaujama pareiškiant ją teismo posėdžio, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, metu. Tinkamo teismo proceso, teisės būti

išklausytam, procesinio lygiateisiškumo principai tokiu atveju neleistų priimti galutinio teismo sprendimo byloje, nes turėtų būtų suteikta galimybė šaliai pasisakyti dėl pareikšto reikalavimo. Neatmestina tikimybė, kad kito teismo posėdžio metu tokį reikalavimą jau gali pareikšti ir priešinga šalis. Dar kito posėdžio metu ir trečiasis asmuo, susierzinęs dėl netinkamo šalių elgesio. Taigi tokio reikalavimo pareiškimas nagrinėjamoje byloje – tai nebloga terpė procesiniams bandymams vilkinti teismo procesą. Žyminio mokesčio taikymas šiuo atveju galėtų kaip tik tapti priemone tokiems piktnaudžiavimams užkardyti⁸.

Pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Anglijoje, išskyrus labai retas išimtis, apskritai nepripažįstama teisė reikalauti atlyginti nuostolius dėl nepagrįsto civilinio proceso inicijavimo [27]. Ši pozicija, be kita ko, grindžiama tuo, kad bylinėjimasis kažkada turi baigtis, o galimybė minėtu atveju pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo tik skatintų nesibaigiantį „satelitinį“ bylinėjimąsi, kuriame išsiveidusi šalis galėtų reikalauti „perspręsti“ jau išnagrinėtą bylą, siekdama įrodyti, kad bylą pralaimėjęs ieškovas elgėsi nesąžiningai ir jokio pagrindo kreiptis į teismą neturėjo. Tokios bylos būtų tik papildomas krūvis ir taip nuo bylų dūstančiai teisingumo vykdymo sistemai. Be to, Anglijos civilinio proceso teisės doktrinoje pripažįstama, kad pats civilinis procesas yra pakankamai gerai aprūpintas priemonėmis, užtikrinančiomis reikiamą teisminės gynybos prieinamumo

⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad tai nėra vienintelis vėlyvo mūsų nagrinėjamo reikalavimo pateikimo procese problemos sprendimo būdas. Apie kitus būdus kalbama šio straipsnio 2.2 dalyje.

ir atgrasymo nuo piktavališkų ieškinių pusiausvyrą, o galiojanti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo sistema sudaro prielaidas pasiskirstant bylinėjimosi išlaidas atsižvelgti į šalies netinkamą elgesį procese [12, p. 409–410].

Mūsų nuomone, minėti argumentai, nors ir nėra pakankamai svarūs, kad apskritai pateisintų teisės reikalauti nuostolių atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesu panaikinimą [24, p. 851], tačiau neabejotinai yra reikšmingi svarstant, ar šis reikalavimas neturėtų būti apmokestinamas žyminiu mokesčiu, ypač kai jis pareiškiamas naujoje byloje. Todėl įstatymų leidejas turėtų atidžiai įvertinti, ar pritarti Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateiktam pasiūlymui [4] papildyti CPK 95 straipsnio 1 dalį, nustatant, kad tokie reikalavimai (tiek pareikšti proceso metu, tiek pasibaigus bylai) žyminiu mokesčiu neapmokestinami. Autoriaus manymu, tokiam pasiūlymui dėl paminėtų priežasčių nepritartina. Skatinti, atleidžiant nuo žyminio mokesčio, „satelitinę“ bylinėjimąsi nėra jokio pagrindo. Nukentėjusi ir turinti aiškų suinteresuotumą gauti patirtų nuostolių atlyginimą šalis žyminį mokesť tikrai sugebės sumokėti (juolab kad įstatymas numato galimybę atidėti žyminio mokesčio sumokėjimą ar iš dalies atleisti nuo jo), o tuos, kurie šį teisinį instrumentą norėtų panaudoti vien „tąsymbui“ po teismus, pareiga sumokėti žyminį mokesť gali ir atbaidyti.

2.2. Reikalavimo pateikimo ribojimai laiko požiūriu

Lietuvos civilinio proceso teisė grindžiama socialinio civilinio proceso idėjomis.

Viena iš šios idėjos ekstrapoliacijos Lietuvos civiliniame proceso formų yra pasirengimo nagrinėti civilinę bylą stadijos sustiprinimas. Būtent šioje stadijoje privalo būti galutinai suformuluoti šalių materialiniai teisiniai reikalavimai ir atsikirtimai, jų pagrindai, išsiaiškinami ir surenkami įrodymai, kuriais šalys grindžia savo poziciją [33]. Bylą išnagrinėti jau per pirmąjį teismo posėdį įmanoma tik kai pasirengus teisminiam nagrinėjimui, tiek teismui, tiek šalims yra visiškai aiškus ieškinių pagrindas ir dalykas, atsikirtimai į ieškinių, ieškovo pozicija jų atžvilgiu, įrodymai, kuriais šalys grindžia ar neigia pareikštus reikalavimus ar atsikirtimus [23, p. 141]. CPK, išskyrus griežtai apibrėžtas išimtis, draudžiama ieškovui ar atsakovui pareikšti naujus materialinius teisinius reikalavimus po to, kai teismas priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (CPK 141 str., 143 str.).

CPK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos. Taigi pagal savo prigimtį ir pobūdį materialinis teisinis reikalavimas, kuris, jeigu būtų pareikštas pasibaigus bylai, būtų savarankiško ieškinių ir naujo civilinio proceso dalyku, be jokių apribojimų gali būti pareikštas jau pasibaigus pasirengimo nagrinėti bylą stadijai. Tai, mūsų manymu, niekaip nedera su civilinio proceso koncentruotumu, ekonomiško principais. Tokia galimybė, kaip minėta, yra puiki terpė piktnaudžiauti. Tokio reikalavimo pareiškimas, pasibaigus pasirengimo nagrinėti civilinę bylą stadijai, paprastai užtęstų civilinės bylos nagrinėjimą, nes priešingai šaliai turėtų

būti suteikta galimybė pateikti ir pagrįsti savo atsikirtimus.

Dėl šių priežasčių, mūsų nuomone, proceso įstatyme būtų tikslinga nustatyti, kad nagrinėjamoje civilinėje byloje reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo turėtų būti pareiškiamas, jo pagrindas keičiamas taikant iš esmės tokius pat apribojimus, kokie yra nustatyti priešieškiniui pareikšti (CPK 143 str. 1 d.), taip pat ieškinio pagrindui arba dalykui pakeisti (CPK 141 str. 1 d.). Kitaip tariant, toks reikalavimas galėtų būti pareiškiamas ir jo pagrindas keičiamas tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo, vėlesnį pateikimą (pakeitimą) leidžiant tik tuo atveju, jeigu tokia būtinybė iškilo vėliau arba yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso. Suteikti galimybę pareikšti tokį reikalavimą ir jo pagrindą keisti be jokių apribojimų iš esmės bet kada (iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos), kaip yra dabar, mūsų nuomone, nėra tikslinga ir ekonomiškai, niekaip neprisideda prie proceso operatyvumo, sudaro beveik nevaržomas galimybes naujiems „procesams“ (dėl nuostolių atlyginimo) jau vykstančiame procese rasti. Manome, kad siūlomi apribojimai leistų kovoti su nesąžiningais proceso dalyviais, kurie tik siekia pasibylinėti arba vilkinti procesą, be to, sudarytų puikias prielaidas procesinei drausmei ir nuoseklumui įsitvirtinti.

Pateikti pasiūlymai taip pat suponuoja išvadą, kad jei reikalavimas dėl nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo pirmosios instancijos teisme, pateikiamas pirmą kartą tik apeliacinės instancijos teismui, jis turėtų būti laikomas nauju (CPK 312 str.) ir

nepriimamas nagrinėti⁹. Tokį reikalavimą iš esmės išnagrinėjus apeliacinės instancijos teisme, iš šio klausimo sprendimu suinteresuotų šalių būtų nepateisinamai atimta teisė į apeliaciją, t. y. galimybė patikrinti tiek faktinę, tiek teisinę teismo sprendimo dėl deliktinės civilinės atsakomybės taikymo pusę. Apeliacinės instancijos teismo procesinis sprendimas skundžiamas tik kasacine tvarka, kuris fakto klausimų nenauginėja (CPK 353 str. 1 d.), be to, proceso įstatymas nustato gana griežtas kasacinio skundo priėmimo sąlygas ir apribojimus (CPK 341 ir 346 str.).

Kadangi byloje nagrinėjamų materialinių teisinių reikalavimų dalykas ir pagrindas turi būti galutinai apibrėžti pirmosios instancijos teisme, mūsų nuomone, nei bylą nagrinėjant apeliacinės, nei kasacinės instancijos teisme negalima pareikšti reikalavimo atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu šios instancijos teismuose (pvz., dėl nuostolių, patirtų dėl nesąžiningo apeliacinio ar kasacinio skundo pateikimo). Priešingas aiškinimas atimtų teisę į apeliaciją, jei klausimas būtų išspręstas apeliacinės instancijos teisme. Jei šis klausimas būtų sprendžiamas kasacinės instancijos teisme, tai jis apskritai turėtų veikti kaip pirmosios instancijos teismas ir nagrinėti faktines aplinkybes, susijusias su deliktinės civilinės atsakomybės taiky-

⁹ Pažymėtina, kad Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 10 d. nutartyje [43] taip pat konstatavo, kad reikalavimas atlyginti neturtinę žalą, patirtą dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, – tai vienas iš įstatymo numatytų pažeistos teisės gynimo būdų, taigi jis turėjo būti pareikštas ir įrodinėjamas pirmosios instancijos teisme; apeliacinės instancijos teismas negali svarstyti reikalavimo, kuris nebuvo pateiktas pirmosios instancijos teismui, pagrįstumo.

mu. Tai aiškiai nesiderintų su jam priskirtų funkcijų vykdymu. Pažymėtina, kad panašios pozicijos laikomasi ir Austrijoje. Nors Austrijos civilinio proceso kodekso [5] 408 straipsnis numato galimybę bylą laimėjusios šalies naudai iš pralaimėjusios šalies, kuri vedė procesą akivaizdžiai tyčia, priteisti nuostolių atlyginimą (kompensaciją), tačiau teisės doktrinoje teigiama, kad apeliacinėje instancijoje tokio reikalavimo pareikšti negalima, nes išlieka savarankiško ieškinio dėl žalos atlyginimo galimybė [18, p. 1152]. Dėl šių priežasčių negalima sutikti su Civilinio proceso kodekso komentaro autoriais, teigiančiais, kad nuostolių, pavyzdžiui, dėl nepagrįsto kasacinio skundo padavimo, atlyginimo klausimas gali būti sprendžiamas ir kasacinės instancijos teisme [17, p. 241].

Pažymėtina, kad net ir šiuo metu proceso įstatyme įtvirtinta galimybė pareikšti nagrinėjamą reikalavimą iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos praktiškai yra labai sunkiai įgyvendinama ir itin retai praktikuojama¹⁰. Taigi mūsų teikiami pa-

¹⁰ Šio darbo autoriui yra pavykę rasti tik vieną aukštesniosios instancijos teismo sprendimą, kuriame pagal toje pačioje byloje pareikštą reikalavimą buvo priteistas nuostolių atlyginimas (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartį [42]). Tačiau ši byla, autoriaus nuomone, nėra tinkamos praktikos pavyzdys, nes tiek šios bylos, tiek su minėtomis bendrovėmis susijusių kitų bylų aplinkybės sudaro prielaidas manyti, kad ir ieškovo, ir atsakovo interesai sprendžiant minėtą klausimą iš tikro sutapo (UAB „Parex Lizingas“, iš kurio buvo priteistas nuostolių atlyginimas, pats pripažino teisę į nuostolių atlyginimą), o tie fiziniai asmenys, dėl kurių konkrečiai atliktų veiksmų ir buvo reikalaujama nuostolių atlyginimo, į šio klausimo sprendimą net nebuvo įtraukti trečiaisiais asmenimis, nors regresiniai reikalavimai jiems vėliau buvo pareikšti (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartį [34]). Be to, minėta byla buvo dėl bankroto bylos iškėlimo, t. y. specifinė civilinė byla.

siūlymai iš esmės neturėtų sumenkinti realaus šiuo metu egzistuojančio mechanizmo efektyvumo. Nukentėjusiam asmeniui visada išliktų galimybė reikalauti atlyginti visus patirtus nuostolius pradėdant naują bylą.

Kaip minėtų pasiūlymų alternatyva gali būti pateikiama idėja nekeisti dabartinio teisinio reguliavimo, t. y. leisti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo nagrinėjamoje byloje pareikšti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, turint omenyje teismo galimybę priimti dalinį sprendimą. Kitaip tariant, jei reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo pareiškiamas pasibaigus pasirengimo bylą nagrinėti stadijai, teismas, priėmęs jį, gali nuspręsti priimti dalinį sprendimą dėl pagrindinių nagrinėjamos bylos reikalavimų (CPK 261 str.) ir tik vėliau imtis piktnaudžiavimo procesu padarinių taikymo klausimo. Tai leistų teismo procesui judėti į priekį, neatidedant sprendimo dėl pagrindinių (pirminių) byloje pareiktų materialinių teisinių reikalavimų priėmimo.

Minėtas variantas yra įmanomas ir dėl šios idėjos tinkamumo, be jokios abejonės, gali būti diskutuojama. Vis dėlto reiktų pritarti, kad būtų nustatyti aptarti ribojimai. Civilinio proceso eiga turėtų būti logiška ir nuosekli. Civilinis procesas privalo turėti tam tikras ribas savo dalyko atžvilgiu. Kuo platesnės bylos nagrinėjimo ribos, tuo, be jokios abejonės, teismui tampa sudėtingiau operatyviai ir teisingai išnagrinėti ginčą. Bylos nagrinėjimo dalyko (ribų) su(si)formavimas procese taip pat turėtų kažkada baigtis. Antraip kyla grėsmė procesui tapti begaliniu, niekada nesibaigiančiu nei laiko požiūriu, nei nagrinėjamų klau-

simų sritimi. Mūsų nuomone, pasibaigus pasirengimui nagrinėti bylą, jokie nauji materialiniai teisiniai reikalavimai jame nebeturėtų būti pareiškiami ir nagrinėjami. Prasidėjusi byla, prasidėjęs konkretus civilinis procesas neturėtų būti baze rastis jame vis naujiems „procesams“. Būtent šia logika grindžiama teismui suteikta galimybė išskirti ieškinyje pareikštus reikalavimus (CPK 136 str.), draudimas ieškovui jau pradėtoje byloje pareikšti visiškai naują reikalavimą, taip pat įstatyme nustatyti ribojimai keisti ieškinio pagrindą ar dalyką bei reikšti priešieškinį toje pačioje byloje, nors šiuo atveju taip pat yra galimybė priimti dalinį sprendimą dėl savarankiškų reikalavimų. Pažymėtina ir tai, kad mūsų siūlomai apribojimai nėra absoliutūs. Siūlytina taikyti tas taisykles, kurios jau taikomos priešieškiniui, taip pat ieškinio pagrindui arba dalykui keisti. Taigi teismas, vadovdamasis proceso ekonomiškumo, koncentracijos, teisingumo ir protingumo bei kitais kriterijais, paprastai turėtų galimybę apsispręsti dėl tokio reikalavimo priėmimo ir jo tolesnio nagrinėjimo byloje (jis bus nagrinėjamas priėmus dalinį sprendimą ar kartu su pagrindiniais byloje pareikštais materialiniais teisiniais reikalavimais). Todėl, nors neabejotinai yra interesas su vykstančia byla susijusius klausimus išspręsti toje pačioje byloje, autoriaus nuomone, tai vis dėlto nepateisina kitokio nei siūlomi apribojimai sprendimo.

2.3. Teisingumas

Galiojančioje CPK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad motyvuotą prašymą atlyginti nuostolius galima paduoti iki bylos išna-

grinėjimo iš esmės pabaigos. Tai suponuoja neabejotiną išvadą, kad vykstant procesui šis reikalavimas turi būti pateikiamas tam pačiam teismui, kuris nagrinėja civilinę bylą, dėl piktnaudžiavimo kurioje atsirado reikalaujami nuostoliai, ir šioje byloje privalo būti išnagrinėtas.

Kaip turėtų būti elgiamasi, jei apylinkės teisme nagrinėjamoje civilinėje byloje būtų pareikštas ir priimtas nagrinėti reikalavimas atlyginti nuostolius, kurių suma viršija 100 000 Lt? Gali būti teigiama, kad, vadovaujantis CPK 33 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisykle, byla turėtų būti perduota nagrinėti atitinkamam apygardos teismui. Tačiau tokiai praktikai nereikėtų pritarti. Bylos perdavimas aukštesnės instancijos teismui tik užvilktų jos nagrinėjimą. Tokio reikalavimo ryšys su nagrinėjama civiline byla ir jo suponuojamas interesas paprastai šį reikalavimą išnagrinėti toje pačioje byloje, mūsų nuomone, pateisina net ir didesnio kaip 100 000 Lt reikalavimo išsprendimą apylinkės teisme. Tokios pozicijos laikosi ir teismai. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. vasario 23 d. nutartyje konstatavo, jog „civilinės bylos teisingumas turi būti nustatomas pagal pareikštą pagrindinį reikalavimą. CPK 95 straipsnio pagrindu byloje pareikštas prašymas dėl nuostolių atlyginimo nekeičia pagal pagrindinį reikalavimą nustatyto civilinės bylos teisingumo“ [39].

Situacija tampa sudėtingesnė, kai analizuojamos savarankiško ieškinio dėl žalos, padarytos piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo teisingumo klausimas.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. ge-

gužės 5 d. nutartyje išaiškino, kad „ieškiny s dėl nuostolių, padarytų nesąžiningu naudojimosi procesinėmis teisėmis, atlyginimo turi būti pateikiamas tam pačiam teismui, kuris nagrinėjo civilinę bylą“ [40]. Teismas pažymėjo, kad nagrinėjant procesinio pobūdžio klausimą (tokį esant teismas pripažino savarankišką ieškinį dėl nuostolių atlyginimo!), reiškiamo procesinio reikalavimo suma neturi įtakos teisingumui.

Tačiau manant, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, minėtas teismo išaiškinimas netenka savo pagrindinio ir vienintelio argumento, kuriuo buvo grindžiamas tokio reikalavimo priskyrimas nagrinėti tam teismui, kuris išnagrinėjo civilinę bylą. Žinoma, reikia pripažinti, kad ieškinio dėl piktnaudžiavimo procesu priskyrimas nagrinėti tam teismui, kuris išnagrinėjo bylą, turi privalumą. Teismų sistema sutaupo lėšų, nes nereikia persiųsti bylos, iš kurios kildinami nuostoliai, teismui, nagrinėjamam atitinkamą ieškinį. Be to, tokį ieškinį galėtų išnagrinėti tas pats teisėjas, kuris nagrinėjo bylą ir geriausiai yra su ja susipažinęs. Tačiau šis aspektas turi ir vieną mūsų nuomone, itin neigiamą atspalvį.

Visiškai teisus yra prof. M. L. Stormas, teigdamas, kad teismas gali būti puikus bendrininkas ir pagalbininkas piktnaudžiaujančiai procesinėmis teisėmis šaliai [28, par. 19]. Būtent dėl teismo nekompetentingumo, per didelio darbo krūvio ar kitų priežasčių civiliniame procese ir gali susidaryti prielaidos piktnaudžiauti procesu. Į tai ne kartą yra atkreipę dėmesį ir Lietuvos teismai, kritikuodami žemesniųjų

instancijų sprendimus ir pabrėždami, kad jie patys sudarė prielaidas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis [36]. Todėl ieškinio dėl piktnaudžiavimo procesu priskyrimas nagrinėti tam pačiam teismui, kuris išnagrinėjo bylą, tam tikrais atvejais gali skatinti savo paties ar kolegų tame pačiame teisme tiesioginį arba netiesioginį darbo broko ir klaidų tikrinimą bei vertinimą. Tačiau tai sukeltų trintį su dar nuo Romos laikų žinoma maksima – *nemo iudex in propria causa* (iš lot. – niekas negali būti teisėju savo paties byloje), taip pat sudarytų pagrindą abejoti teismo nešališkumu. Neutralaus ieškinio dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, forumo privalumas nurodomas ir JAV teisės doktrinoje [31, p. 906].

Pažymėtina ir tai, kad piktnaudžiauti procesu galima pradėti ir apeliacinės instancijos teisme (pavyzdžiui, Lietuvos apeliaciniam teismui paduodamas aiškiai nepagrįstas apeliacinis skundas). Todėl jei naujoje byloje būtų reiškiamas reikalavimas dėl su tuo susijusių nuostolių atlyginimo, pirmosios instancijos teismas (pavyzdžiui, atitinkamas apygardos teismas), kuris kaip pirmosios instancijos teismas išnagrinėjo tą bylą, apskritai nebūtų tiesiogiai susijęs su tomis aplinkybėmis, kurių pagrindu naujoje byloje būtų pareikštas ieškiny s. Tačiau ar pagal Lietuvos apeliacinio teismo plėtojama šios kategorijos bylų teisingumo praktiką bei logiką ir tokiu atveju reikėtų reikalauti, kad byla, net nepaisant to, jog joje pareikšto ieškiny s suma, pavyzdžiui, būtų mažesnė kaip 100 000 Lt, turėtų būti nagrinėjama apygardos teisme, kuriame ta byla nagrinėta

pirmąją instanciją? O gal ji reiškia, kad byla pirmosios instancijos teismo tvarka turėtų būti nagrinėjama iš karto apeliacinės instancijos teisme, kuriame ir buvo piktnaudžiuojama? Deja, Lietuvos apeliacinio teismo pasiūlytas sprendimo variantas neduoda aiškaus atsakymo. Tačiau nė vienas iš jų nėra priimtinas. Pirmu atveju, t. y. bylą priskiriant apygardos teismui, taip ir lieka neaišku, kuo pateisinamas toks priskyrimas – juk buvo piktnaudžiuojama ne apygardos teisme. Savo ruožtu bylą teismingumas turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į reikšmingus nagrinėjamo ginčo ryšius su tuo teismu, kuriam nagrinėti jis priskiriamas. Antru atveju, t. y. bylą priskiriant nagrinėti iš karto apeliacinės instancijos teismui, procesinės logikos apskritai nebelykia, ką jau kalbėti apie tai, kad asmuo praranda teisę į apeliaciją fakto klausimais.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, ir laikantis pozicijos, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, nėra jokio teisinio pagrindo ieškinį dėl piktnaudžiavimo išskirtinai priskirti nagrinėti tam teismui, kuris anksčiau išnagrinėjo tą civilinę bylą. Autoriaus nuomone, toks teisinis reguliavimas nėra būtinas ir *de lege ferenda* požiūriu. Vien sutaupomos bylos siuntimo išlaidos, turint omenyje galimas problemas dėl teismo nešališkumo, tokio sprendimo nepateisina. Kita vertus, manytume, kad, plačiau interpretuojant CPK 30 straipsnio 5–7 dalis, ieškovui turėtų būti suteikta teisė pareikšti tokį ieškinį ir pagal savo gyvenamąją (buveinės) vietą arba žalos padarymo vietą. Šie teismingumo nustatymo kriterijai paprastai rodytų

autentišką ir pakankamą ryšį¹¹ tarp teismo, nagrinėjančio ieškinį, ir ginčo.

2.4. Bylos užbaigimas be teismo sprendimo

Pripažinus, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo yra pakankamai savarankiškas materialinis teisinis reikalavimas, galįs būti pareiškiamas nagrinėjamoje byloje, darytina išvada, kad jo sprendimas procesiniu požiūriu turėtų nepriklausyti nuo kitų (pagrindinių materialinių) reikalavimų likimo. Tad, pavyzdžiui, jeigu ieškovas atsisako ieškinio po to, kai yra priimtas reikalavimas atlyginti nuostolius dėl jo pareikšto nesąžiningo ir nepagrįsto ieškinio, byla turėtų būti nutraukiama tik dėl ieškinyje pareikštų reikalavimų dalies ir nesant savarankiškų bylos nutraukimo ar pareiškimo palikimo nenagrinėto pagrindų turėtų būti toliau tęsiama dėl reikalavimo atlyginti nuostolius. Minėta, kad tokios praktikos laikomasi ir Belgijoje.

Išvados

Atliktas tyrimas yra pagrindas konstatuoti, kad CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu, visų pirma yra materialinės teisinės prigimties. Iš esmės tai reikalavimas taikyti deliktinę civilinę atsakomybę. Kaip savarankiškas ieškinyje jis gali būti pareiškiamas ir naujoje byloje. Šios aplinkybės negali būti

¹¹ Būtent ryšiu (angl. *proximity*) tarp ginčo ir teismo bei sąžiningumo aplinkybėmis ir yra grindžiamos civilinės teisės tradicijos valstybių, tarp kurių yra ir Lietuva, teismų jurisdikcijos nustatymo taisyklės. Plačiau apie tai žr. [14].

ignoruojamos teismui nagrinėjant įvairius su šio reikalavimo nagrinėjimu teisme susijusius procesinius klausimus.

Minėta išvada ir atlikto tyrimo rezultatai taip pat suponuoja keletą pastabų, susijusių su minėto reikalavimo nagrinėjimo procesiniais teisiniais aspektais. Pirma, autorius siūlo „neskatinti“ reikalavimų (ieškinių) atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu, pareiškimo, atleidžiant juos nuo žyminio mokesčio. Antra, įstatyme turėtų būti nustatyta, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo jau prasidėjusioje civilinėje byloje turėtų būti pateikiamas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Vėlesnis reikalavimo pareiškimas turėtų būti galimas tik

asmens, kuriam jis reiškiamas, sutikimu arba kai teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso, arba tokia būtinybė iškilo vėliau. Trečia, tokio reikalavimo pareiškimas jau nagrinėjamoje byloje turėtų nedaryti įtakos pagrindinės bylos teisingumui, o naujoje byloje jis turėtų būti reiškiamas pagal bendrąsias teisingumo taisykles, suteikiant teisę paduoti ieškinį ir pagal ieškovo gyvenamąją vietą arba žalos padarymo vietą. Ketvirta, pagrindinio ieškinio užbaigimas be teismo sprendimo neturėtų užkirsti kelio šį reikalavimą išnagrinėti iš esmės, nes jis turėtų būti traktuojamas kaip santykinai nepriklausomas nuo pagrindinio ieškinio.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
2. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 11 d. nutarimas Nr. 1464 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 21, 37, 70 ir 142 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 40, 366 ir 373 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.3, 1.65, 5.39, 5.50, 5.52, 5.53, 5.60 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 10 ir 11 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo papildymo 43¹ straipsniu įstatymo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 36, 37 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 37¹ straipsniu įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 137-5982.
4. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-1049 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-11-25]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=357980&p_query=&p_tr2=>>.
5. Austrijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Zivilprozessordnung Österreich*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ibiblio.org/ais/zpo.htm>>.
6. Belgijos Karalystės teismų kodeksas (*Gerechteleijk Wetboek*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1967101003>.
7. Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (*Code civil*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20090902>>.
8. Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Code de procédure civile*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20090902>>.

9. Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas (*Bürgerliches Gesetzbuch*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/BGB>>.

Specialioji literatūra

10. АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009.
11. *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. Kluwer Law International, 1999.
12. ANDREWS, N. *English civil procedure: fundamentals of the new civil justice system*. Oxford: Oxford university press, 2003.
13. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. Juris-Classeur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-29]. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fi>.
14. GARDELLA, A.; RADICATI DI BROZOLO, L. G. Civil Law, Common Law and Market Integration: The EC approach to Conflicts of Jurisdiction. In *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 2003, nr. 51 [žiūrėta 2008-09-07]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
15. DEAKIN, S.; JOHNSTON, A.; MARKESINIS, B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Sixth Edition. Oxford: Clarendon Press, 2008.
16. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. I tomas. Vilnius: Teisinių informacijos centras, 2005.
17. DRIUKAS, A., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004.
18. *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen / von Hans W. Fasching*. Wien: Manz, 2000.
19. LAMINE, L.; SCHOENAERTS, B.; VAES, C. *Het tergend en roekeloos geding: het tergend óf roekeloos geding en het roekeloos én tergend geding*. Antwerpen: Intersentia, 2003.
20. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2004.
21. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
22. MARKESINIS, B. S.; UNBERATH, H. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. 4th edition. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2002.

23. NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.

24. PROSSER, W. *Law of Torts*. St. Paul: West Publishing Company, 1977.
25. ROGERS, W. V. H. *Winfield and Jolowicz on Tort*. Seventeenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2005.
26. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007.
27. STEELE, J. *Tort Law. Text, Cases, and Materials*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
28. STORME, M. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07]. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.
29. *Teismų praktika*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2004, nr. 21.
30. *Unification of European Tort Law: Fault*. Principles of European Tort Law. Volume 10. Edited by P. Widmer. Kluwer Law International, 2005.
31. VAN PATTEN, J. K.; WILLARD, R. E. The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation [interaktyvus]. In *The Hastings Law Journal*, 1984, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-23]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

Teismų praktika

32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. R. B. v. P. B., Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis c. b. T. P. ir kt. v. A. B., Nr. 3K-3-436/2008, kat. 110.1; 110.2; 114.9.6.1; 114.9.6.2.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartis c. b. UAB „Parex lizingas“ v. UAB „MRI Finansinis auditas“ ir kt., Nr. 3K-3-439/2006, kat. 28.1; 44.5.2.17.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. Akcinė bendrovė „Kasyba“ v. akcinė bendrovė Lietuvos taupomasis bankas, Nr. 3K-7-861/2001, kat. 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. Kauno

- miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „Kauno šiltnamiai“*, Nr. 3K-3-308/2001, kat. 84, 102.
37. Prancūzijos Kasacinio Teismo trečiojo civilinio skyriaus 2009 m. balandžio 1 d. sprendimas c. b. *Yang Ting v. Avril ir kt.*, Nr. 07-21.833 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>.
 38. Prancūzijos Kasacinio Teismo Komercinio skyriaus 2009 m. kovo 31 d. sprendimas c. b. *Société G2M Publicité v. M. Dumas ir kt.*, Nr. 08-12.554. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>.
 39. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *Uždaroji akcinė bendrovė „Aljos statyba“ v. I. N. ir kt.*, Nr. 2-92/2006, kat. 121.20.
 40. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *Uždaroji akcinė bendrovė „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh*, Nr. 2-239/2005, kat. 94.2.1.
 41. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugpjūčio 9 d. nutartis c.b. *Akinė bendrovė „Klaipėdos hidrotechnika“ v. valstybės įmonė Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija*, Nr. 2-383/2004, kat. 104.
 42. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartis c. b. „*Parex Lizingas“ v. UAB „Oruva“ ir ko*, Nr. 2-291/2004, kat. 116; 125.1.
 43. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 10 d. nutartis c. b. *V. Č. v. Šalčininkų rajono medžiotojų klubas „Rūdninkų giria“*, Nr. 2A-843-340/08, kat. 27.7; 35.5; 44.2.4.2; 121.15; 121.18; 121.21.

A CLAIM FOR REIMBURSEMENT OF DAMAGES INFLECTED BY THE ABUSE OF CIVIL PROCEDURE

Aurimas Brazdeikis

S u m m a r y

In 2004 the Supreme Court of Lithuania ruled that a claim for reimbursement of damages done by abuse of civil procedure (Article 95, paragraph 1 of Code of Civil Procedure) is to be treated as being of procedural and not of substantive (material) character, is indispensably related with civil case under adjudication and should be dealt with in this same case. However, the analysis done by the author reveals that this statement is not correct. Claim for reimbursement of damages, incurred due to abuse of civil procedure, is first of all of substantive nature. In essence, it is a claim for tort liability. By a separate claim it can be filed in a new case.

Based on the inference referred to above, the author puts forward some remarks concerning procedural aspects of dealing with this claim. Firstly, he argues that the claim for reimbursement of damages inflicted by abuse of procedure should not be exempted from stamp duty, because encouragement of such actions (by exempting them from stamp duty) should not be desirable. Secondly, the law should

state that in the case that is already under adjudication, the claim for damages inflicted by abuse of civil procedure must be filed until the decision of a court to set a date for the hearing of a case is adopted. Subsequent filing of this claim in the same case might be allowed only if a party against which it is brought agrees, if the court considers that it would not protract hearing of a case, or the necessity to bring this claim has emerged later. Thirdly, filing of this claim in a case that is already under adjudication shall not affect jurisdiction of this case. In a new case this claim should be brought according to the general rules of amenability, including an opportunity to bring it before a court where the harm has been done or the residence of the claimant is situated. Fourthly, if a main claim is decided without the judgment of the court on its substance that should not preclude adjudication of the claim for damages of abuse. Main claim and claim for damages is to be treated as relatively separate ones.

Įteikta 2009 m. lapkričio 20 d.

Priimta publikuoti 2010 m. balandžio 7 d.